Scottish International Conference on

Multidisciplinary research and Innovation (SICMRI 2026)

DIZARTRIYA NUTQ KAMCHILIGINING ASOSIY BELGILARI

Iminjonova Moxichexra Alimardon qizi
Andijon davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim va maxsus pedagogika fakulteti
Maxsus pedagogika:logopediya yo'nalishi 401-guruh talabasi
iminjonovamoxichexra@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada dizartriya nutq kamchiligining kelib chiqish sabablari, uning patofiziologik asoslari hamda nutqiy tizimga ta'sir etuvchi asosiy klinik belgilar ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Dizartriya markaziy va periferik asab tizimi zararlanishi natijasida paydo bo'ladigan murakkab nutq buzilishi bo'lib, artikulyatsiya, fonatsiya, nafas, prozodiya, rezonans va diktsiya elementlarida chuqur o'zgarishlar bilan tavsiflanadi. Maqolada spastik, bo'shashgan, ataksik, giperkinezli va aralash shakllarga xos differensial belgilarning taqqoslovchi tahlili, shuningdek, dizartriya tashxisida qo'llaniladigan asosiy logopedik va nevrologik diagnostika mezonlari taqdim etilgan. Dizartriyaning nutqiy rivojlanishga, fonetik va leksik-grammatik jarayonlarga ta'siri ham batafsil ochib berilgan. Tadqiqot natijalari dizartriya bilan ishlovchi logopedlar, maxsus pedagoglar va nevrologlar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Dizartriya; nutq kamchiligi; artikulyatsiya; fonatsiya; nafas; prozodiya; rezonans; diktsiya; spastik dizartriya; bo'shashgan dizartriya; ataksik dizartriya; giperkinezli dizartriya; aralash shakl; nevrologik belgilar; logopedik diagnostika; nutq apparati; motor boshqaruv; markaziy nerv tizimi; periferik nerv tizimi; maxsus pedagogika.

Dizartriya — markaziy va periferik asab tizimi zararlanishi natijasida nutq apparati mushaklari innervatsiyasining buzilishi oqibatida yuzaga keladigan talaffuz nuqsonidir. "Diz" – buzilish, "arthron" – artikulyatsiya degan ma'noni anglatib, nutqiy harakatlarning koordinatsiyasidagi yetishmovchilikni ifodalaydi. Dizartriya turli etiologik omillar — perinatal ensefalopatiyalar, miya falaji, insultlar, degenerativ kasalliklar, bosh miya travmalari, genetik sindromlar va neyrometabolik buzilishlar natijasida shakllanishi mumkin.

Logopediya fanida dizartriya nutq kamchiliklari ichida eng og'ir shakl sifatida baholanadi, chunki u nafaqat talaffuzga, balki nafas, ovoz, prozodiya, ritm, tembr, rezonans kabi barcha nutqiy komponentlarga ta'sir qiladi. Ushbu maqolada dizartriyaning umumiy belgilari, shaklga xos differensial belgilar, patofiziologiyasi va logopedik tashxisda ahamiyatli bo'lgan klinik ko'rsatkichlar keng yoritiladi. Dizartriya nutq mexanizmining uch asosiy bo'g'inida buzilishlar bilan tavsiflanadi:

Markaziy nerv tizimi zararlanishi - miyaning peshona, tepa, ensa, chakka bo'limlari, serebellum, bazal yadrolar, orqa miyadagi harakat markazlari shikastlanishi nutq mushaklarining dizo'rganlashuviga sabab bo'ladi. Ayniqsa: piramidal yo'l (kortikospinal yo'l) shikastlansa — parezlar, spastiklik, rigidlik rivojlanadi. Ekstrapiramidal tizim zararlansa — giperkinezlar, tremor, distoniya kuzatiladi. Serebellar yo'llar shikastlansa — koordinatsiya buziladi, nutq skandlanadi.

Periferik nerv tizimi shikastlanishi - yuz, til, lab, yumshoq tanglay va halqum mushaklarini innervatsiya qiluvchi kranial nervlar (V, VII, IX, X, XII) falajlanishi natijasida artikulyatsiya imkoniyati keskin pasayadi. Mushaklarning gipertonusi yoki gipotonusi, distoniya, atrofiyalar, parezlar nutq harakatlarining hajmini cheklaydi.

© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

Dizartriya turiga qarab belgilar farqlansa-da, barcha shakllar uchun umumiy bo‘lgan o‘nlab simptomlar mavjud.

1. Artikulatsion apparat harakatlari sust, sekin, noaniq, chegaralangan bo‘ladi. Odatda: til uchining ko‘tarilishi qiyin, lablar yetarli berkilmaydi, til yon harakatlari sust, artikulyatsion pozalar uzoq saqlanmaydi. Buning natijasida undosh tovushlarda, ayniqsa, r, s, sh, l, z, ch, j kabi differensial artikulyatsiya talab qilinadigan tovushlarda nuqsonlar kuchli namoyon bo‘ladi.
2. Tovush hosil bo‘lishi bo‘g‘iz mushaklarining sustligi yoki ortiqcha tonusi bilan cheklanadi. Belgilar: ovozni chiqarish boshlanishi qiyin, ovoz past, bo‘g‘iq yoki xirillagan, ba’zan ovoz uzilib turadi, fonatsiya kuchsiz, qisqa.
3. Nutqiy nafas fiziologik nafasdan farq qiladi. Dizartriyada nutqiy nafasning asosiy muammolari: nafas hajmi kichik, nutq davomida tez-tez to‘xtashlar, ekspirator nafasni boshqarishning sustligi, nutq orasida qo‘shimcha nafas olish.
4. Prozodik buzilishlar dizartriyaning eng sezilarli belgilaridan: intonatsiya bir tekis, ritm buzilgan, nutq tempi sekin yoki juda tez, frazeologik urg‘u saqlanmaydi.
5. Tanglay mushaklarining parezi yoki gipotoniyasi natijasida: giper nazal rezons (burun orqali ovoz chiqishi), giponazal rezons (burun yo‘llari to‘silishi) kuzatiladi.

Dizartriya og‘ir shakllarida bemorning nutqini atrofdagilar deyarli tushunmaydi. Ba’zan bemor faqat alohida tovushlar chiqarish darajasida nutqga ega bo‘ladi. Dizartriyaga xos asosiy nevrologik belgilar quyudagilar:

- Mushak tonusi o‘zgarishi (gipertoniya, gipotonus, distoniya)
- Parez va falajlar
- Koordinatsiya buzilishi
- Reflekslarning patologik kuchayishi yoki kamayish,
- Tremor, giperkinezlar.

Dizartriya nutq apparatining motor boshqaruvi buzilishi natijasida yuzaga keladigan murakkab nutq nuqsoni bo‘lib, artikulyatsiya, nafas, fonatsiya, prozodiya, rezonans, ritm va umumiy nutqiy tushunarlilikka sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatadi. Dizartriyaning belgilari turli shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin, ammo umumiy simptomlar logopedik tashxisda asosiy diagnostik mezon vazifasini bajaradi.

Dizartriyani erta aniqlash, to‘g‘ri tashxislash va tizimli korreksion logopedik yondashuv nutq funksiyalarining tiklanishida muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova, V.A. (2021). Maxsus pedagogika asoslari. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti.
2. UNESCO. (2020). Inclusive Education: Guidelines and Global Practices. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
3. Axmedova, D.R. (2022). “Zamonaviy maxsus ta’limda AKT vositalarining o‘rni”. Pedagogik innovatsiyalar jurnali, №4, 45–52.
4. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. (2021). “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish to‘g‘risida”. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.
5. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

6. Norqulova, M. (2023). “Inklyuziv ta’limda multisensorli metodlar qo‘llanilishi”. Maxsus pedagogika va psixologiya, №2, 30–36.
7. Tashkent State Pedagogical University (2022). Inklyuziv ta’lim metodik qo‘llanmasi. Toshkent: TSPU nashriyoti
8. M.Y.Ayupova. “Logopediya”.Toshkent. 2019-yil.
9. L.R.Mo’minova, M.Y.Ayupova.“Bolalarda dizartiriya nutq kamchiligini bartaraf etish texnologiyasi”.Toshkent. 2017-yil.
10. Жўрахўжаев, М. Х. (2022). ИМКОНИЯТИ ЧЕКЛАНГАН БОЛАЛАР УЙДА ЯККА ТАРТИБДАГИ ТАЪЛИМДА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ. *PEDAGOGS jurnali*, *1*(1), 295-298.
11. Khalilkhoja, D. M. (2022, March). PROBLEMS AND SOLUTIONS OF HOME INDIVIDUAL EDUCATORS. In *Conference Zone* (pp. 315-318).
12. Jurahojaev, M. K. O. (2022). MECHANISMS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF INDIVIDUAL HOME EDUCATION FOR THE DISABLED CHILDREN. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, *2022*(3), 171-180.
13. Jo‘raxo‘jayev, M. X. Imkoniyati cheklangan bolalarning uyda yakka tartibdagi talimi samaradorligini oshirish mexanizmlari: Pedagogika fanlari boyicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. *Jizzax–2023.–36-bet*.
14 .Jo‘raxo‘jayev, M. X. (2022). Uyda yakka tartibdagi ta’lim o ‘qituvchisining portreti/“Tilni o ‘qitish va o ‘rganishda XXI asr ko ‘nikmalari” III xalqaro anjuman materiallari.

© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.